

**ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ
ОСНОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ
СТАТИСТИЧНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ АНАЛІЗУ
РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ**

*Ю. В. Кикош,
аспірант кафедри статистики,
ДВНЗ "КНЕУ імені Вадима Гетьмана"*

Анотація. У статті обґрунтовані теоретико-методологічні положення статистичного аналізу ринку освітніх послуг. Визначено основні напрями статистичного дослідження ринку освітніх послуг. Обґрунтовано застосування системного підходу для дослідження функціонування ринку освітніх послуг. Доведено необхідність удосконалення системи статистичних показників функціонування ринку освітніх послуг.

Ключові слова: ринок освітніх послуг; статистичний аналіз; система показників.

Аннотація. В статье обоснованы теоретико-методологические основы статистического анализа рынка образовательных услуг. Определены основные направления статистического исследования рынка образовательных услуг. Обосновано применение системного подхода для исследования функционирования рынка образовательных услуг. Доказана необходимость усовершенствования системы статистических показателей функционирования рынка образовательных услуг.

Ключевые слова: рынок образовательных услуг; статистический анализ; система показателей.

Abstract. The article stresses the theoretically - methodological provisions of statistical analysis of education market. It outlines the main directions of statistical research of education market. It stresses the application of a systematic approach for the study of the functioning of the education market, the application of a statistical approach that allows to explore the impact of sets of factor signs that depict the process of functioning of the education market as a statistical model, identifying the trends and predicting the development of the system. The article outlines the necessity of creating a proper information base for effective functioning of the education market. It justifies the need for improving the system of statistical indicators, clarifies conditions of their use. It outlines the necessity of improving the system of statistical indicators of the functioning of the education market, which includes the following groups of

indicators: the number of schools of education as in whole and broken down by types of educational institutions; quantitative characteristics of the contingent of pupils in schools; characteristics of the internal efficiency of the learning process; quantitative characteristics of admission to educational institutions; quantitative characteristics of graduates with proper level of education; indicators of proper level of education; quantitative and qualitative characteristics of the teaching staff; the characteristics of the material-technical base of educational institutions; assessment of financial security education system. Characterizing the system of effective functioning of the education market is only possible by applying a system of statistical indicators that helps to carry out a broader description and analysis.

The article outlines the scope and structure of the education market, which were investigated by combination of methods of analysis and synthesis, and the results of the research are the basis for making important management decisions for the economy.

Keywords: education market; statistical analysis; system of indicators.

Постановка проблеми. При переході до новітнього типу суспільства, що базується на економіці знань, виникають додаткові вимоги до особистості, які обумовлені появою нового рівня знань. На світовому ринку освітніх послуг формується новий інтелектуальний продукт, що потребує поліпшення якості як середнього, так і вищого рівнів освіти в нашій країні. Лідируюча позиція у наданні якісних освітніх послуг – одне з пріоритетних завдань будь – якої країни в умовах інформаційної економіки. Така постановка завдання викликає необхідність розгляду цілого ряду теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із дослідженням формування та функціонування ринку освітніх послуг в Україні. Для оцінки функціонування ринку освітніх послуг необхідно оперувати прийомами, методами статистичного аналізу. Дослідження обсягів та структури ринку ґрунтується на поєднанні методів аналізу та синтезу. Результати статистичного аналізу функціонування ринку освітніх послуг є основою при прийнятті важливих управлінських рішень для економіки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження з проблем функціонування ринку освітніх послуг наведені в працях таких вітчизняних та зарубіжних учених, як: З.Бараник [1], С. Бандур, Д. Богиня, І. Гнибіденко, О. Грішнова, Т.Є. Оболенська, А.П. Панкрухін, О.А. Кратт, В. Гейл, Р. Девіс та ін. У своїх працях вчені висвітлюють проблеми управління якістю освітніх послуг та гармонізації співвідношення попиту на робочу силу та пропозиції випускників вищих навчальних закладів.

Мета дослідження. Розглянути теоретико-методологічні засади статистичного аналізу функціонування ринку освітніх послуг з позиції системності.

Виклад основного матеріалу. Освіта - це один з найдавніших соціальних інститутів, викликана потребами суспільства відтворювати і передавати знання, уміння, навички, готувати нові покоління для життя, для вирішення

економічних, соціальних, культурних проблем, що стоять перед людством. Вона безпосередньо впливає на розвиток процесів, які приносять суспільству прибутки, та збільшує його інтелектуальний потенціал.

Нині загально визнаним є функціонування ринку освітніх послуг, який визначається як складне економічне явище, що характеризується попитом і пропозицією, їх взаємодією, наявністю механізму формування ринкової рівноваги та встановлення рівноважної ціни на освітні послуги.

Обґрунтування методологічних засад статистичного аналізу та оцінювання ринку освітніх послуг передбачає виокремлення основних напрямів дослідження, удосконалення системи статистичних показників, з'ясування умов їх застосування.

Усі етапи статистичного аналізу будь-якого явища чи процесу, а також періоди впровадження, регулювання та контролю за ефективним застосуванням конкретної політики завжди супроводжуються інформаційним потоком, що сприяє розумінню поточної ситуації та зміні стану досліджуваного явища.

В Україні використовують дві системи збирання даних: централізована та децентралізована. Загальнодержавну (централізовану) систему збирання даних представляє Державна служба статистики України, яка має ширші можливості для якісного спостереження. Статистичне спостереження функціонування системи освіти знаходить своє відображення у різних статистичних бюлетенях, збірниках та статистичних щорічниках, наприклад, "Освіта в Україні", "Основні показники діяльності вищих навчальних закладів на початок навчального року", статистичному збірнику "Регіони України" і т. д [2; 6; 8].

Перевагою децентралізованої системи збирання даних є її оперативність, адже час між збиранням даних та використанням готової статистичної інформації значно менший. До децентралізованої системи входять Міністерство освіти і науки України, а також інші міністерства, що мають у своєму підпорядкуванні освітні заклади, різні асоціації.

Забезпечення ефективності управління в ринкових умовах вимагає інформації, яка б відповідала реальному стану речей на ринку, була своєчасною, забезпечувала порівнянність даних у часі або просторі, доступність даних та їх повноту. Основними проблемами недосконалості одержаної інформації є те, що вимога вірогідності не завжди додержується через викривлення звітних даних. До того ж, державна статистична звітність не містить достатніх даних щодо працевлаштування молодих спеціалістів та їх рух у розрізі спеціальностей.

Державна статистика в процесі збору даних щодо функціонування ринку освітніх послуг забезпечує всі етапи створення статистичної інформації: одержання первинних статистичних даних; попередню їх підготовку; передавання; узагальнення; накопичення; опрацювання; використання; передачу на зберігання [4].

Вище перелічені функції реалізуються саме під час здійснення статистичного спостереження. Інформацію, яка б відповідала усім вимогам, неможливо

одержати без науково організованого статистичного спостереження. Статистичне групування та класифікація забезпечує зручність використання одержаних даних у подальшій аналітичній роботі, причому статистична інформація піддається перегрупуванню під час аналітичних дій.

Використовуючи статистичну методологію та оперуючи системою статистичних показників можливим є характеристика поточного стану ринку освітніх послуг, виявлення та вимірювання пропорційності попиту та пропозиції, з'ясування причин відхилень показників від попередніх періодів. Це сприяє запобіганню поширення негативних процесів та явищ у майбутньому. Згідно цього, в процесі наукового дослідження необхідно проводити безперервний моніторинг функціонування ринку освітніх послуг із застосуванням загальнотеоретичних методів пізнання у поєднанні із емпіричними (конкретно-науковими).

Методичні засади статистичного аналізу ринку освітніх послуг охоплюють такі елементи:

- 1) формулювання напрямів дослідження;
- 2) визначення методів аналізу;
- 3) формування системи статистичних показників.

Етапи дослідження пов'язані між собою і кожен з них визначає наступний. Так проведення статистичного аналізу відбувається за конкретними напрямками залежно від мети та завдань дослідження. Відповідно до встановлених напрямів дослідження, визначаються методи, згідно з якими буде проводитись аналіз, який формує систему статистичних показників.

Статистичний підхід при дослідженні ринку освітніх послуг не лише забезпечує зіставлення та узагальнення показників функціонування ринку у просторі та часі, але і сприяє визначенню тенденцій та факторів впливу на його функціонування.

Увесь процес статистичного аналізу ринку освітніх послуг уможливорює визначення раціональних розмірів надання освітніх послуг; дослідження структури ринку у статичній та динамічній взаємозв'язках між елементами та їх вплив на розвиток економіки і зростання добробуту нації; збір, узагальнення та аналіз статистичної інформації, необхідної для планування, прогнозування та прийняття економічних і політичних рішень для досягнення стратегічних цілей країни.

Статистична методологія дозволяє дослідити вплив сукупності факторних ознак, тобто зобразити процес функціонування ринку освітніх послуг у вигляді статистичної моделі на основі якої можна виявити тенденції та прогнозувати розвиток системи. Вона відкриває та аналізує причинні залежності та закономірності [7].

Методичною основою статистичного аналізу є філософський підхід, який потребує дослідження явищ і процесів у безперервному русі та розвитку. Для цього розробляється система статистичних показників.

Методичне забезпечення статистичного аналізу функціонування ринку освітніх послуг повинно формуватися відповідно до мети дослідження. При цьому усі методи ґрунтуються на теорії статистичного дослідження, а початковими завжди виступають статистичне спостереження та зведення, у результаті яких одержують абсолютні показники стану ринку освітніх послуг. Для характеристики напряму змін і швидкості, з якою вони відбуваються, використовуються відносні величини інтенсивності [1].

Необхідно відмітити, що розв'язання сучасних проблем статистичного дослідження функціонування ринку освітніх послуг на різних етапах його розвитку вимагають конкретизації цілей дослідження, які повинні базуватися на використанні системного підходу.

Основною метою функціонування ринку освітніх послуг є ефективне відтворення фахівців, підготовка таких їх обсягів, які б відповідали потребам економіки країни, задовольняли попит на ринку праці, як за якістю, так і за структурою.

Системний підхід передбачає дослідження ринку освітніх послуг України як системи, тобто деяку цілісність, яка складається з взаємозалежних частин, кожна з яких вносить свій вклад в характеристику цілого. Ринок освітніх послуг являється складною (знаходиться під дією внутрішніх факторів), відкритою (знаходиться під впливом зовнішніх факторів), соціотехнічною (люди – засоби виробництва) системою. Всі підсистеми (елементи) взаємозв'язані як по вертикалі, так і по горизонталі. Системний підхід до функціонування ринку освітніх послуг означає, що всі елементи системи діють і взаємодіють в межах свого функціонального призначення. Система існує, доки вона функціонує. Функціонування обумовлює, що всі елементи діють та взаємодіють в межах свого функціонального призначення [1].

Задля отримання бажаного результату потрібно максимально враховувати чинники, які впливають на процес підготовки фахівців. Саме системний підхід дозволяє організувати процес управління підготовки фахівців, забезпечуючи досягнення поставленої мети.

До теперішнього часу вченими приділялася значна увага створенню моделі статистичного аналізу функціонування ринку освітніх послуг, проте, в основному наукові здобутки приділялися окремим елементам відтворення кадрів, а от інші питання, такі як організаційне та інформаційне забезпечення, умови та можливості функціонування та розвитку майже не зачіпалися.

Створення належної інформаційної бази для ефективного функціонування ринку освітніх послуг, вимагає, в першу чергу, розроблення системи статистичних показників, які б характеризували обсяги та структуру ринку, процеси, що відбуваються на ньому, визначали головні тенденції розвитку. Така система має складатися з окремих підсистем, що розглядаються як окремо, так і у взаємозв'язку.

Система освіти в Україні є багатоступеневою і включає такі ступені: дошкільна освіта; початкова загальна освіта; основна загальна освіта; середня (повна) загальна освіта; початкова професійна освіта; середня професійна освіта; вища професійна освіта; фундаментальна наукова, професійна освіта [2; 5].

Вивчення рівня освіти населення може проводитися з використанням індексного методу аналізу. Порівняння проводяться в розрізі територій; статі; віку; у часі. При вивченні впливу факторів на основні показники діяльності навчальних закладів можуть бути використані факторні індексні моделі.

Дошкільні освітні установи реалізують загальноосвітні програми дошкільної освіти різної спрямованості. Дошкільні освітні установи забезпечують виховання, навчання, догляд та оздоровлення дітей у віці від двох місяців до семи років.

Загальноосвітні заклади реалізують загальноосвітні програми початкової загальної, основної загальної, середньої (повної) загальної освіти. Виділяються такі види загальноосвітніх установ: початкові школи; основні школи; середні (повні) загальноосвітні школи, в тому числі з поглибленим вивченням окремих предметів; ліцеї; гімназії. За формами власності загальноосвітні заклади розподіляються на державні та недержавні.

Система професійної освіти включає різні види навчальних закладів початкової, середньої та вищої професійної освіти, інститути підвищення кваліфікації та перепідготовки фахівців, центри дистанційного навчання, центри навчання безробітних, представництва закордонних навчальних закладів, недержавні навчальні заклади

Державною службою статистики України розроблено систему показників статистики освіти в Україні. Застосування системи статистичних показників дозволяє комплексно проаналізувати і оцінити ефективність функціонування ринку освітніх послуг в країні та її окремих регіонах. На рис. 1 зображено систему статистичних показників ринку освітніх послуг в Україні.

Вища освіта охоплює підготовку фахівців у вищих навчальних закладах за програмами вищої професійної освіти. Навчання здійснюється в наступних видах навчальних закладів: університетах, академіях, інститутах та коледжах. Ринок праці, забезпечуючи випускників професійно-технічних училищ або вищих навчальних закладів роботою на посадах, відповідно до напрямку та рівня їх кваліфікації, надає оцінку ефективності функціонування процесу підготовки робочих кадрів. А отже, ступінь відповідності пропозиції попиту на ринку є одним із критеріїв оцінювання ефективності функціонування ринку освітніх послуг [3]. Як і для будь-якої системи, підсистеми показників вищої освіти взаємопов'язані між собою.

Так, для характеристики стану та розвитку вищої освіти потрібно виділити підсистему показників потреби у спеціалістах, що створить базу для обліку та планування як забезпеченості спеціалістами, так і їх підготовки.

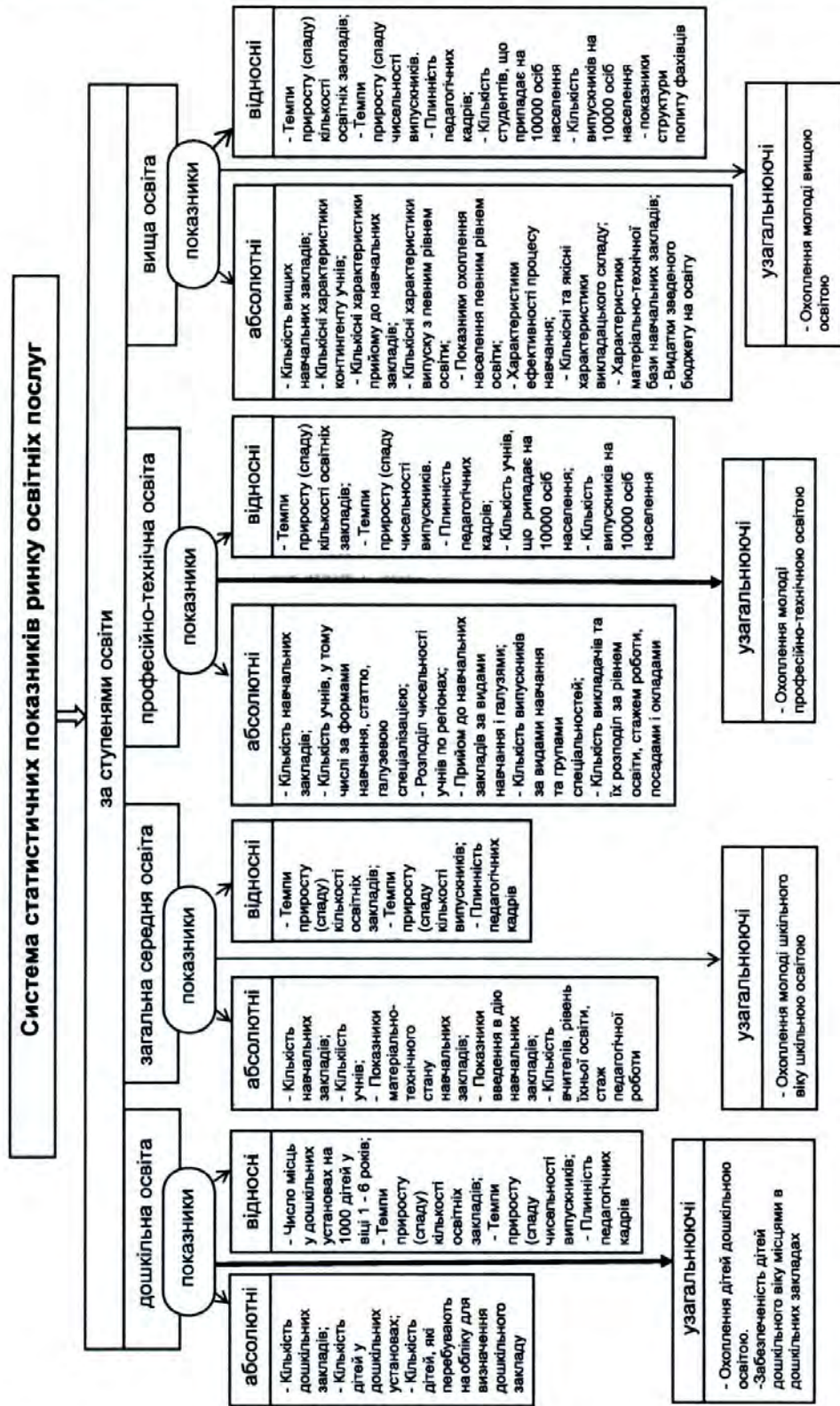

Рис. 1. Система статистичних показників ринку освітніх послуг

Джерело: складено автором самостійно на основі даних [2; 8].

Для визначення розміру та структури потреби використовують різні методи – штатно-номенклатурний, штатно-нормативний, нормативів насиченості, експертних оцінок, статистичного моделювання. Головним критерієм при виборі певного статистичного методу є з'ясування можливостей щодо вирішення за його допомогою завдань планування та управління підготовки та використання фахівців з метою забезпечення потреб певного споживача, правильного відображення чинників та виявлення ступеню впливу кожного з них, визначення професійно-кваліфікаційної структури працюючих, укомплектованості посад фахівцями [5].

Таким чином, комбінація окремих структур дозволить дослідити такі важливі аспекти взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці, як аналіз співвідношення спеціалістів з вищою освітою за окремими групами спеціальностей, з потребою у них в розрізі галузей економіки за окремими регіонами. З метою прогнозування потреби у спеціалістах, за допомогою балансового методу та методу рядів динаміки, на основі даних Державної служби статистики, можливо дослідити залежність між чисельністю наявних спеціалістів з вищою освітою за окремими спеціальностями та потребою у них.

Таким чином, Державною службою статистики України розроблено систему показників статистики освіти в Україні, що включає наступні групи показників: число навчальних закладів даного рівня освіти в цілому і з розбивкою за типами навчальних закладів; кількісні характеристики контингенту учнів у навчальних закладах; характеристики внутрішньої ефективності процесу навчання; кількісні характеристики прийому до навчальних закладів; кількісні характеристики випуску з даним рівнем освіти; показники охоплення населення даним рівнем освіти; кількісні та якісні характеристики викладацького складу; характеристики матеріально-технічної бази навчальних закладів; оцінка фінансового забезпечення системи освіти [8, 9].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. За допомогою застосування багатого арсеналу статистичних методів розглядаються, характеризуються та аналізуються кількісні сторони процесу функціонування ринку освітніх послуг у нерозривному зв'язку з якісною стороною. Основні напрями статистичного дослідження визначаються його завданнями. Відповідно до визначених напрямків проведення статистичного аналізу, обираються методи дослідження та формується система статистичних показників аналізу будь-якого соціально-економічного явища або процесу, що досліджується.

Відображенням конкретної інформації, що характеризує окреме явище, є статистичний показник. Охарактеризувати систему ефективного функціонування ринку освітніх послуг можливо лише застосовуючи систему статистичних показників, що допомагає провести більш широкий опис та глибокий аналіз. Разом з тим, важливим завданням статистичного дослідження ринку є

ідентифікація показників, розроблення, побудова та запровадження їх системи, яка розкриває суть і основний зміст ефективного функціонування.

Список використаних джерел

1. Бараник З. П. Функціонування ринку праці: статистична оцінка: [монографія] / З. П. Бараник. – К. : КНЕУ, 2007. – 392 с.
2. Закон “Про вищу освіту” від 01.07.2014 р. № 1556-18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. Статистика ринків / С. С. Герасименко, В. І. Карпов, Н. О. Парфенцева та ін. – К. : ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2010. – 863 с.
4. Каленюк І. С. Особливості регулювання ринку освітніх послуг : монографія / І. Каленюк, Л. Цимбал // Черніг. держ. ін-т економіки і упр. – Чернігів : ЧДІЕіУ, 2011. – 183 с.
5. Шевчук О. В. Ринок освіти: методологічні підходи визначення [Електронний ресурс] / О. В. Шевчук. – Режим доступу :
<http://www.msnayka.com>
6. Законодавство в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/>
7. Методичні рекомендації щодо визначення відповідності обсягів та професійно-кваліфікаційної структури підготовки кадрів у навчальних закладах відповідно до потреб регіонального ринку праці. – Луганськ : Вид-во ДУ НДІ СТВ, 2010. – 37 с.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Парламентські слухання “Запровадження 12-річної загальної середньої освіти в Україні: проблеми та шляхи їх подолання” / за заг. ред. Є. В. Краснякова. – К. : Парламентське вид-во, 2010. – 168 с.
10. Сучасна економічна освіта: Україна і Болонський процес / за ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2006. – 326 с.